

З історії Полтавського педуніверситету

УДК 378(477.53)«191/193»

Б.В. Год, О.П. Єрмак

ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПОЛТАВІ У 1918-1933 РОКАХ

У статті показується становлення вищої педагогічної освіти в Полтаві.

Ключові слова: *Історико-філологічний факультет, Полтавський інститут народної освіти, Полтавський інститут соціального виховання.*

В умовах Української національно-демократичної революції 1917-1920 років у Полтаві, крім учительського інституту, з'явився ще один навчальний заклад, який відіграв важливу роль у становленні вищої педагогічної освіти в краї. На розі сучасних вулиць Шевченка і Комсомольської розташований одноповерховий цегляний будинок, споруджений у 90-их роках XIX століття. Будинок цей не має якихось архітектурних прикмет і навряд чи заслуговував би на увагу краєзнавців, якби не одна обставина. Річ у тім, що тут у 1918-1921 роках функціонував перший у нашому місті й третій в Україні, після Київського та Кам'янець-Подільського університетів, україномовний вищий навчальний заклад — Історико-філологічний факультет Українського університету.

Ідея створення в Полтаві університету виникла ще напередодні Першої світової війни у місцевої інтелігенції, серед якої особливою активністю відзначалися члени Товариства українських поступовців В. М. Щербаківський, В. Н. Андрієвський, М. Д. Токаревський. Але практичні кроки в цьому напрямі були зроблені з початком Української революції. Навесні 1917 року при полтавській «Просвіті» почали працювати короткотермінові курси українознавства, а при Центральному народному музеї Полтавщини — лекторій. Ці громадські установи 7 квітня перетворили в Український народний університет. Він мав два факультети: економіко-правничий та історико-філологічний. Ректором цього навчального закладу, що діяв на громадських засадах, став завідувач археологічного відділу музею В. М. Щербаківський. Лекції для слухачів читали філолог, мистецтвознавець і фольклорист В. О. Щепотьєв, історики Л. В. Падалка й Н. Ю. Мірза-Авакянц, педагог Г. Г. Ващенко, археолог і краєзнавець М. Я. Рудинський та інші провідні науковці міста. Пізніше професор В. Щербаківський пригадував, що «аудиторія слухачів була досить численна, особливо було багато молоді». Досвід, нагромаджений Українським народним університетом, у майбутньому було використано при створенні вже державного Українського університету в Полтаві.

Восени 1917 року діячі Полтавської губернської земської управи і Полтавської спілки споживчих товариств звернулися до керівництва Харківського університету з проханням допомогти у заснуванні в Полтаві спочатку історико-філологічного, а потім юридичного й медичного

факультетів Українського університету. Почалася робота зі створення навчального закладу. На кошти земства і «Просвіти» у Відні й Львові купили цінні книги для університетської бібліотеки, придбали для неї та бібліотеку київського професора П. В. Голубовського, яка налічувала близько 25 тисяч томів. А сам В. Щербаківський на закупівлю для майбутнього університету наукової літератури витратив 10 тис. крб. власних коштів.

Відкриття Історико-філологічного факультету в Полтаві відбулося на початку вересня 1918 року. На урочистостях з привітанням від гетьмана Павла Скоропадського виступив комісар освіти на Полтавщині В. Н. Андрієвський. Він, зокрема, оголосив, що утримання професорів і технічного персоналу навчального закладу бере на себе держава. Статут Історико-філологічного факультету затвердило 29 жовтня 1918 року Міністерство народної освіти гетьманського уряду.

Деканом історико-філологічного факультету став історик І. Ф. Рибаків, продеканом (заступником) Н. Ю. Мірза-Авакянц, згодом відома дослідниця історії України XVII—XVIII століть. Для читання лекцій на факультеті запросили провідних фахівців Харківського університету — професорів Д. І. Багалія, В. О. Барвінського, Є. В. Кагарова, М. Ф. Сумцова. Із місцевих, головним чином з Полтавського вчительського інституту, викладацьку роботу тут вели філологи В. О. Щепотьєв, О. Т. Бузинний, філософ О. І. Левитський, І. Л. Чаленко, педагоги і психологи Г. Г. Ващенко, Л. Д. Синицький, К. Я. Чигрик.

Історико-філологічний факультет орендував приміщення в одноповерховому цегляному будинку по вулиці Новополтавська (нині Шевченка), 20, який зберігся до наших часів. Заняття відбувались і в приміщенні приватної гімназії М. Старицької. На цьому місці нині міститься споруджений у 1954 році будинок загальноосвітньої школи №6 (вулиця В. Чорновола, 3). В останні два місяці правління гетьмана П. Скоропадського факультет фінансували з державної скарбниці, а в 1919-1920 роках — коштом Полтавського товариства споживчих спілок. Протягом 1918-1921 років тут навчалося близько 400 студентів.

Відомий полтавський літературознавець, член Спілки письменників України П. П. Ротач у своїй розвідці «Кілька штрихів до біографії професора Івана Рибаків» навів цікавий документ — виписки із залікової книжки № 215 студента словесного відділу Історико-філологічного факультету Ю. З. Жилка (згодом поета, репресованого в 1938 році). З нього видно, що Жилка був зарахований на факультет 27 серпня 1918 року. Там же знаходимо відомості про предмети, які вивчали студенти-філологи, та про викладачів, котрі їх читали. І. Рибаків читав курс історії Росії XII—XVII століть. Разом із ним працювали С. Кульбакін (вступ до мовознавства), І. Чаленко (історія філософії), Ф. Шмідт (теорія мистецтва), К. Гриневич (історія Греції), С. Таранущенко (праісторія мистецтва українського і староруського), В. Щербаківський вів курс «Мистецтво на Україні», М. Сагарда — «Історію християнства».

Професор В. Щербаківський у своїх спогадах, написаних у 1953 році, але опублікованих тільки після проголошення незалежності України, передає ту атмосферу, яка панувала на Історико-філологічному факультеті. Незважаючи на суворі умови революційної доби, аудиторії завжди були повними. Студенти, в основному молоді селяни, відзначались активністю й у навчанні, й у громадських справах. Вони мали своїх представників у професорській раді. Щосуботи студенти їхали або йшли пішки в свої села. Звідти часто на плечах приносили харчі та ділилися ними зі своїми викладачами. «Це була

дуже велика й цінна допомога, бо вартість грошей тоді падала так, що вони не мали майже жодної покупної сили». Із тих же спогадів, а також із матеріалів періодичної преси 1918-1921 років бачимо, що робилися спроби налагодити роботу не тільки Історико-філологічного, а й інших факультетів Українського університету в Полтаві — правового, природничого, медичного. Однак це питання потребує ще ґрунтовного дослідження, пошуку поки що невідомих документів.

Оскільки радянська влада підозріло ставилась до національної вищої школи і чинила їй закладам усілякі перешкоди, діяльність Українського університету в Полтаві у 1920-1921 роках поступово згасала [1, с. 9].

Щодо вчительського інституту в Полтаві, то його діяльність продовжувалась і в складних умовах революційних перетворень 1917-1920 років, боротьби різних політичних сил за владу, економічної розрухи, відсутності необхідних коштів для існування закладу та викладачів. За часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії інститут продовжував працювати переважно на основі тих же навчально-методичних принципів, що склались ще в перші роки існування закладу, але із запровадженням української мови викладання.

З вересня 1917 року директором Полтавського вчительського інституту й одночасно викладачем педагогіки та української мови працював О.А. Левитський. За досить короткий час талановитий педагог перетворює навчальний заклад на справжню українську школу, залучає до співпраці відомих на Полтавщині педагогів (В. Щепотьєва, Ф. Пошивайла, Г. Ващенко й інших), наполегливо працює над створенням методик для українських шкіл. Його рецензії на нові українські підручники з'являються в місцевих фахових виданнях, зокрема в педагогічному часописі «Нова школа» за 1918 рік. Незважаючи на постійний брак часу, Левитський бере активну участь і в громадському житті краю. З жовтня 1917 року він уходить до керівної ради й очолює товариство «Просвіта» у Полтаві, широко підтримує заходи щодо українізації початкових шкіл та гімназій.

Реформування ж вищої школи в Україні відповідно до інтересів більшовицької влади практично розпочалось лише навесні 1919 року. 2 березня 1919 року Раднарком УСРР видав декрет «Про вступ до вищої школи». Цим актом усувались юридичні перешкоди для дітей робітників і селян у здобутті вищої освіти. При вступі до ВНЗ вимагалось лише посвідчення особи й віку, не складалися вступні іспити. Декретом 4 березня 1919 року плата за навчання скасовувалась. Щоб створити умови для навчання дітей робітників та селян-незаможників, відпускались певні кошти для матеріального забезпечення студентів — вихідців із цих соціальних категорій [2, с. 35].

У вищих навчальних закладах вводилось одноособове керівництво. Народним комісаріатом освіти призначався політичний керівник ВНЗ — комісар. У його руках зосереджувалось управління навчальним закладом. У виші створювались ради (науково-навчальні, освітні), які відали відповідними ділянками роботи. Дореволюційні вчені ступені й звання скасовувались, вводилися лише посади викладачів та асистентів [2, с. 50, 51].

Створення нової системи вищої освіти повинно було вирішити й долю колишніх учительських інститутів, діяльність яких в Україні в роки громадянської війни часто порушувалась та припинялась. У радянській Росії ще в середині 1918 року розпочалося перетворення вчительських інститутів у педагогічні з чотирьохрічним терміном навчання. На основі досвіду РСФРР така реформа провадилась і в Україні. Полтавський учительський інститут

реорганізувався в педагогічний протягом травня-липня 1919 року. Новий статут інституту було затверджено відділом вищих шкіл Наркомосу України в липні 1919 року [3].

Проте роботу першого на Полтавщині вищого навчального закладу відразу ж було порушено. Денікінські війська захопили територію України. Робота інституту припинилася. Викладачів було розігнано. Та після відновлення радянської влади у Полтаві, 27 грудня 1919 року, наказом губернського відділу народної освіти діяльність інституту поновилася. Наприкінці грудня викладачі повернулися на роботу і почалися заняття.

У 1920 році в Полтавському педагогічному інституті працювали відділи (факультети): основний (1 курс), словесно-історичний, природничий та фізико-математичний (2-4 курси). На всіх відділах навчалося 468 студентів. Заняття проводились у двоповерховому приміщенні по вулиці Новокременчуцькій, 12 (нині Лідова).

Навчальний план інституту передбачав вивчення широкого кола загальнопедагогічних дисциплін: дитячої й загальної психології, теорії навчання і виховання, трудової школи, школознавства тощо. Вступала до закладу переважно селянська молодь Полтавщини, яка здебільшого закінчила вчительські семінарії [5].

Оскільки більшовицьке керівництво не влаштовувала діяльність заснованого в умовах Української революції Історико-філологічного факультету в Полтаві, 6 жовтня 1920 року Головний комітет професійно-технічної та спеціально-наукової освіти УСРР (Укрголовпрофосвіта) прийняв постанову, якою передбачалося злиття Полтавського педагогічного інституту й Історико-філологічного факультету в єдиний навчальний заклад. Тому в листі від 8 жовтня 1920 року до Полтавської губнаросвіти Наркомос визнав можливість існування окремого Історико-філологічного факультету в Полтаві лише до наступної реорганізації інституту народної освіти [6].

У лютому-березні 1921 року проводилась організаційна робота зі злиття обох ВНЗ у єдиний інститут народної освіти. За період з 28 лютого по 16 березня відбулось 4 спільні засідання рад обох закладів. 2 квітня було надіслано до Наркомосу спільне клопотання про створення єдиного педагогічного ВНЗ, а 12 квітня відділ підготовки вчителів при Укрпрофосвіті затвердив об'єднання Полтавського педагогічного інституту з Історико-філологічним факультетом. Об'єднаний ВНЗ надалі йменувався Полтавський інститут народної освіти (ІНО) [7]. Строк навчання встановлювався чотирирічний. 22 квітня відбулось перше засідання ради об'єднаного інституту [8, с. 6].

Спочатку ІНО мав два відділи: природничо-математичний (куди ввійшли переважно студенти педагогічного інституту) і словесно-історичний, який утворився на базі Історико-філологічного факультету. З педагогічного інституту до ІНО перейшло 262 студенти, а з Історико-філологічного факультету — 291 [9]. Студенти Історико-філологічного факультету, котрі раніше навчалися за університетською програмою, додатково вивчали низку педагогічних предметів: історію педагогічних учень, психологію, методику історії та ін.

Викладацький склад Полтавського ІНО сформувався переважно за рахунок лекторів Педагогічного інституту і частково Історико-філологічного факультету. Керівництво інститутом здійснювало правління, очолюване ректором. Першим ректором ІНО був відомий учений-філолог, красзнавець, культурний і громадський діяч краю В. О. Щепотьєв. Він із 1917 по 1928 рік працював у Полтаві професором української та зарубіжної літератури.

Водночас із роботою в ІНО В. Щепотьєв деякий час завідував кабінетом фольклору й мови Полтавського державного музею, був завідувачем губерньського історичного архіву, займався збиранням фольклору.

У роки відбудови народного господарства, коли в країні ще не була повністю подолана розруха і її наслідки, матеріальна база Полтавського ІНО залишалася досить обмеженою. Спочатку інститут працював у двох невеликих будинках (по вулицях Стрітенській та Новокременчуцькій), але в липні 1921 року Полтавський губвиконком передав для новоствореного ВНЗ будинок колишньої приватної гімназії Старицької по вулиці Остроградського (нині вулиця В. Чорновола). Однак це приміщення ще довгий час було зайняте військовим госпіталем, а після звільнення вимагало капітального ремонту. Його розміри також не задовольняли потреб інституту. Тому губвідділ народної освіти у 1923 році порушив клопотання про передачу інститутіві ще й будинків колишньої другої чоловічої гімназії по Кіроцькій вулиці (нині вулиця Остроградського), 2, де тепер розміщений навчальний корпус № 1 педуніверситету). В них розміщувалась партійна школа, яка працювала тут ще кілька років. Оскільки приміщення гімназії Старицької було передано іншій установі, інституту надали будинок колишнього художньо-ремісничого училища. Нині на цьому місці знаходиться збудований у післявоєнний період головний корпус поштамту. Лише влітку 1927 року ІНО отримав будинок колишньої другої чоловічої гімназії. Після проведення в ньому капітального ремонту основні навчальні потреби інституту були забезпечені приміщеннями.

У перший рік існування ІНО нормальній роботі його заважали нестача палива, гасу, меблів, підручників та іншої навчальної літератури. Студенти і співробітники інституту самі заготували 2000 пудів дров на відведеній для цього лісовій ділянці. Їх, звичайно, не вистачило для скільки-небудь задовільного опалення аудиторій. Не краще було з освітленням. Доводилося користуватись газовими лампами. Навчання проводилось лише у вечірні години, бо вдень студенти працювали, щоб забезпечити своє існування, а отже, й можливість учитися. Керівництво інституту намагалось розв'язати проблему одягу та харчування студентів за допомогою держави. Про це свідчить, зокрема, лист від 13 червня 1921 року, направлений проректором Н. Ю. Мірзою-Авакянц до Укрголовпрофосвіти, в якому інститут просив забезпечити студентів тканиною та виділити для них продовольчі пайки [10]. Матеріальне становище викладачів у перші роки також було вкрай незадовільне. Їм видавали академічний пайок, але здебільшого не весь і з великим запізненням. Правління ІНО часто порушувало клопотання перед місцевими органами влади про продовольчий пайок, одяг, взуття, паливо для викладачів. Переважна більшість лекторів ІНО змушена була працювати додатково поза інститутом. Це нерідко призводило до зривів занять та негативно впливало як на рівень викладання, так і на стан наукової роботи.

У наступні роки матеріальне забезпечення викладачів і студентів поліпшувалося. Для опалення інституту виділялися дрова й вугілля. В листопаді 1923 року інститут одержав для проведення ремонту 800 крб. у твердій валюті. Це дало, нарешті, можливість установити електричне освітлення та водяне опалення, а також відремонтувати й частково обладнати гуртожиток на 32 ліжка [11]. Згодом інститутіві було надано ще кілька невеликих будинків для гуртожитків. На початку 1929/1930 навчального року в п'яти гуртожитках проживало 437 студентів [12].

Більшовицька влада прагнула поповнювати вищі навчальні заклади вихідцями з робітників і селянської бідноти, що було однією з необхідних

умов формування нової радянської інтелігенції. У Полтавському ІНО це завдання розв'язувалося цілком успішно. Станом на 1 липня 1923 року серед 326 студентів було 229 вихідців із селян, 28 — з робітників, 40 — із службовців і 19 — із так званих «нетрудових елементів». Мешканців села налічувалося 264, міста — 62 [13]. Як бачимо, переважна більшість студентів Полтавського ІНО прийшла з села. Робітничий прошарок в інституті був ще невеликий. Це пояснюється тим, що на Полтавщині не було великих промислових підприємств.

Соціально-економічні умови того часу досить яскраво відбилися й на віковому складі студентів. На початку 1922/1923 навчального року в інституті було 30,5% студентів, вік яких не перевищував 21 року; 53% становили студенти віком від 21 до 25 років; 16,5% припадало на осіб у віці понад 25 років [14]. Отже, основна маса студентів мала вже значний життєвий і виробничий досвід та свідомо прагнула здобути необхідні знання. У наступні роки кількість студентів старшого віку навіть дещо зросла. Так, на початку 1925/1926 навчального року на осіб віком від 21 року припадало 24%, від 21 до 25 років — 50%, понад 25 років — 26%. Помітно зросла в складі студентської молоді кількість жінок. Якщо на початку 1922/1923 навчального року серед студентів їх було 37%, то на початку 1925/1926 навчального року стало майже 46% [15, с. 75].

Значна частина абітурієнтів уступала до ІНО за направленнями різних організацій. Так, у 1925 році на 120 місць прибуло 155 осіб, з яких 34 зараховано без екзаменів. Решта була прийнята після певної перевірки. Серед зарахованих на навчання (127 осіб) було: відряджених органами КП(б)У — 6, ЛКСМУ — 7, профспілками — 70, комнезами — 20, райвиконкомами — 7, окрпрофосвітою — 3. Рівень підготовки випускників був дуже строкатий. Серед зарахованих лише 13 осіб мали середню освіту. Більшість прийнятих закінчила в свій час різні курси. 6 осіб було зараховано з нижчою освітою. Це ускладнювало процес навчання, вимагало диференційованого підходу до кожного студента. З цією метою створювалися окремі групи, в яких недостатньо підготовлені студенти додатково вивчали основні предмети, щоб у найстисліші строки заповнити прогалини в своїх знаннях [15, с. 1, 2, 4].

Умови життя студентів були важкі. Денна робота й вечірнє навчання (заняття зранку частково розпочалися лише з 1924 року) негативно відбивались на здоров'ї. Лише великий потяг до знань і настійливе переборювання труднощів та матеріальних нестатків забезпечували здобуття освіти.

За постановою ВУЦВК від 2 вересня 1922 року для студентів запроваджувались державні й господарські стипендії. Але їхня загальна кількість і розміри були ще малі. У 1924/1925 навчальному році 86 студентів одержували державні стипендії (по 16 крб. 50 коп. на місяць), 20 стипендій (по 12 руб. 50 коп.) виплачував окружний виконавчий комітет з місцевих коштів, 7 стипендій (по 7 крб. 50 коп.) — спілка працівників освіти. Таким чином, із 196 студентів стипендією забезпечувалося 113 [15, с. 38]. Решта студентів також потребувала матеріальної допомоги. У наступні роки кількість стипендій трохи зросла. Проте швидке збільшення контингенту студентів змусило вдаватися до виплати частині студентів стипендій у половинному розмірі.

Після відбудови народного господарства склалися кращі матеріальні та побутові умови для роботи ВНЗ. Змінювався й контингент студентів інститутів: до них ішла вже переважно молодь, яка закінчила радянську

школу. Для поліпшення рівня підготовки спеціалістів існуюча система поповнення ВНЗ із 1926 року була замінена конкурсними екзаменами. Проте класовий принцип комплектування вищої школи зберігався. Переваги при зарахуванні до інституту народної освіти надавалися дітям робітників та селян і тим, що працювали в школі. Нова система набору проводилася й у Полтавському ІНО. В 1926 році було прийнято 120 осіб, 54 учителів зарахували без екзаменів. На вакантні місця проводився конкурсний екзамен, у якому взяло участь 119 осіб. За наслідками екзамену прийнято до інституту 66 вступників переважно з Полтавського, Лубенського і Роменського округів [16, с. 189].

Соціальний стан студентів станом на 1 червня 1927 року характеризувався такими даними: вихідців із селян — 58% (у тому числі 39% — члени КНС), робітників — 6%, учителів та їх дітей — 18%, службовців — 16%, кустарів — 2% [16, с. 234]. Із цих відомостей видно, що основна маса студентів комплектувалася з дітей селян або вчителів. Дітей робітників в інституті навчалася мало. Тому навесні 1928 року при ІНО були організовані чотиримісячні курси «профтісячників» для підготовки до вступу робітничо-наймитської молоді. Із 87 курсантів при комплектуванні інституту студентами зарахували 59 осіб. Решту слухачів курсів було прийнято на робітфак, який розпочав роботу в наступному навчальному році. Створення робітфаку відразу ж позначилося на соціальному складі студентів. Серед них збільшилося число робітників і селян-бідняків. У 1929/1930 навчальному році з 821 студента ІНО й робітфаку було (у відсотках) робітників та їх дітей — 24,5; наймитів — 4,2; селян-бідняків — 19,5; середняків — 16,3; трудової інтелігенції (вчителів) — 19,2; службовців — 15,3; кустарів — 1 [18, с. 278].

За опублікованими й архівними джерелами кількісний склад студентів ІНО протягом 1921-1930 років характеризується такими цифрами:

Різке збільшення контингенту студентів інституту починаючи з 1928/1929 навчального року пояснюється злиттям Полтавського педтехнікуму з ІНО.

Ще на початку 1920-их років у Полтаві почали працювати вищі педагогічні курси перейменовано у 1925 році на педтехнікум. Технікум уважався вищим навчальним закладом і готував учителів початкової школи. Виникла потреба усунути існування по суті однакових, але різних за формою вищих педагогічних закладів. При злитті в 1928 році педтехнікуму з ІНО в останній перейшла і частина викладачів.

Кількість викладачів, лаборантів та обслуговуючого персоналу значних змін не зазнала. У 1922-1928 роках в ІНО працювало 20-22 штатних і нештатних викладачів. Лише з 1928/1929 навчального року в зв'язку зі злиттям ІНО з педтехнікумом відбулося значне збільшення контингенту викладачів (41 чоловік). За соціальним походженням переважна більшість викладачів ІНО вийшла із селян, службовців та сімей служителів культу. У 1920-ті роки основний склад викладачів утворився за рахунок дореволюційної інтелігенції.

Серед викладачів, які прекрасно зарекомендували себе в 1920-ті роки, слід назвати психологів і педагогів Г. Г. Ващенко, К. Я. Чигрика, філософа І. Я. Чаленка, істориків І. Ф. Рибаківа, О. М. Васильєва, Н. Ю. Мірзу-Авакянц, математика В. С. Воропая, зоолога О. Т. Булдовського, філолога О. Т. Бузинного.

Безпосереднім організатором навчальної, наукової й виховної роботи серед студентів ІНО були кафедри: історії філософії, всесвітньої історії, історії України, історії української літератури, історії російської літератури,

російської історії, всесвітньої літератури, історії мистецтв, української мови, порівняльного мовознавства, класичної філології, соціальної педагогіки, політекономії та статистики, німецької мови, французької мови, анатомії, еволюції техніки, краєзнавства, математики, ботаніки.

У 1926/1927 навчальному році розпочинається перехід на чотирирічний строк навчання. У зв'язку з цим, починаючи з третього курсу вводилась часткова спеціалізація в галузі суспільствознавства, природознавства і математики. 1928/1929 навчального року в зв'язку зі злиттям ІНО та педтехнікуму створюються факультети молодшого й старшого концентру. Факультет старшого концентру, який готував учителів V-VII класів, мав такі відділення: соціально-економічне, фізико-математичне та агробіологічне. На факультеті молодшого концентру, що готував учителів початкових класів, починаючи з 1929/1930 навчального року існувало дошкільне відділення [19].

Постійна увага в роботі ІНО приділялася виробленню нових форм і методів навчання та виховання. Спочатку у ВНЗ, як і в дореволюційній вищій школі, переважав лекційний метод, практичним заняттям відводилось незначне місце. Але нове робітничо-селянське поповнення інституту, з його жаждою до знань і революційним ентузіазмом, неминуче вимагало зближення викладача з аудиторією, нового, більш уважного ставлення до неї. Це диктувало потребу диференційованого підходу до кожного студента, впровадження більш ефективних методів навчання. Постало питання про скорочення лекцій та різке збільшення семінарських і лабораторних занять, рефератів, бесід, консультацій тощо.

Перехід до активних методів навчання й поліпшення матеріальної бази ІНО прискорили створення нових навчальних кабінетів. Якщо на початку 1923 року їх було лише 3 (фізичний, хімічний і зоологічний), то вже наприкінці 1925 року — 9. Відкрились нові кабінети суспільствознавства, педагогіки, математики, ботаніки, краєзнавства та мистецтвознавства. Бібліотека ІНО в той час налічувала понад 30 тис. книг [20].

Пошуки активних форм навчальної роботи відіграли загалом позитивну роль. Проте вони нерідко супроводжувалися помилками, яких не зумів уникнути і Полтавський ІНО. Найбільш раціональним методом навчання вважався тоді «Дальтон-план». Він рекомендувався Наркомосом УСРР для шкіл, ВНЗ та технікумів. За цим планом класні кімнати мали замінюватися предметними лабораторіями, а учні чи студенти весь програмовий матеріал повинні були опрацювати самостійно. Роль учителя і викладача ВНЗ зводилась до обов'язків консультанта. У Полтавському ІНО на «Дальтон-план» було вирішено перейти в 1924/1925 навчальному році. Найбільш рішучі кроки в запровадженні нової системи зробили викладачі суспільствознавства. Методологічна порочність самого «Дальтон-плану» і невідповідність умов у ІНО для його застосування (тіснота приміщень, великі студентські потоки, недостатня забезпеченість літературою тощо) змусили вже в наступному навчальному році зробити планомірний відступ від лабораторизації. Викладач української мови О. Т. Бузинний у статті «Спроба "Дальтон-плану" в Полтавському ІНО в 1924/1925 навчальному році» змушений був визнати, що невдачі, які рясно вкривали спробу «даль тонізації», затіняли її позитивні наслідки. Проте під впливом «Дальтон-плану» пізніше поширився бригадно-лабораторний метод [15, с. 93].

Важливим елементом навчальної роботи в Полтавському ІНО була педагогічна практика. Керівництво нею в інституті здійснювалося спеціальним бюро практики у складі двох викладачів і трьох студентів. Студенти першого й другого курсів проходили практику в дитячих будинках,

молодших класах школи, де ознайомились з її життям, організацією навчальної роботи. Студенти третього курсу вивчали роботу старших класів школи та виконували практичні роботи. Але активна робота студента в класі спочатку передбачалась тільки за згодою вчителя. Лише 1925 року студенти третього курсу дістали можливість давати уроки. Терміни практики у школі були короткі: 2 тижні на першому і другому курсах, 4 тижні — на третьому курсі. Через брак коштів не вдавалось організувати педпрактику в сільських школах. Проте в час канікул студенти були зобов'язані ознайомитися з роботою культосвітніх установ на селі (сільбуду, хати-читальні), працювати в дитбудинках, піонерських загонах, вивчати окремі питання педагогічного процесу в сільських школах. Відсутність тривалої активної роботи студента-практиканта компенсувалася проходженням річного педагогічного стажу після закінчення третього курсу.

В активізації методів навчання позитивна роль належала екскурсіям. З метою вивчення виробництва студенти відвідували місцеві паровозоремонтні майстерні, електростанцію, сільськогосподарську дослідну станцію. Крім екскурсій місцевого значення, проводились виїзди студентів до великих промислових і культурних центрів, що мало велике значення для молоді, яка прийшла з села. Так, у грудні 1925 року група кращих студентів побувала на 15-денній екскурсії в Москві й Ленінграді, де ознайомила із системою навчання і виховання, роботою дитячих колективів та дитячою творчістю. Студенти відвідали школи, дитячий будинок й інші навчальні та виховні заклади. У Московському педінституті імені Герцена вони вивчали стан викладання циклу педагогічних дисциплін. Крім того, екскурсанти відвідали найважливіші музеї, історичні пам'ятники, театри. У наступні роки студентські екскурсії до Москви і Ленінграда набули систематичного характеру. Екскурсії проводились також до Києва, Харкова, Одеси, Кам'янця-Подільського, у Крим.

Важлива робота проводилась колективом ІНО з підвищення кваліфікації вчителів. Інститут скликав учительські конференції, вів роботу предметних гуртків Полтави. Вчителі відвідували кабінети інституту. Викладачі інституту проводили заняття на літніх учительських курсах. Наприкінці 1925 року інститут порушує питання перед управлінням профосвіти Наркомосу про перепідготовку вчителів при ІНО та створення для цього спеціального відділу. У 1926/1927 навчальному році при ІНО вже працювали двомісячні курси з перепідготовки вчителів. Навчальні й робочі плани курсів безпосередньо розроблялись факультетською комісією. Це була перша спроба пов'язати перепідготовку вчителів із педагогічним ВНЗ [21].

На початку 1929 року викладачі ІНО вперше почали роботу зі студентами-заочниками Всеукраїнського інституту народної освіти (Харків). На зимовій сесії проводились лабораторні роботи за планами, надісланими з Харкова, та приймалися екзамени [22].

Проблемою першочергового значення в той час була ліквідація неписьменності. Викладачі та студенти активно працювали з неписьменними. Кілька груп лікнепу працювало безпосередньо в ІНО. Заняття проводилися викладачами і студентами інституту. Тільки в 1929 році колектив ІНО домігся ліквідації неписьменності серед 322 осіб. Характерно, що в умовах здійснення політики українізації навчання неписьменних проводилось рідною для них мовою.

Наукова робота в ІНО у перші роки його існування перебувала на етапі становлення. Лише 1924/1925 навчального року почав видаватися «Бюлетень» педагогічно-наукового характеру. У 1925/1926 навчальному році вийшло три

випуски «Записок Полтавського ІНО», в яких уміщено наукові та методичні статті, а також матеріали звітнього характеру. Спочатку «Записки» друкувались на склографі. А з 1927 року інститут почав видавати наукові записки типографським способом. Зміст опублікованих у них матеріалів був досить різноманітним. Так, у IV томі було вміщено наукові статті О. Т. Бузинного з історії міського театру Полтави і викупу з неволі М. С. Щепкіна, С. О. Іллічевського про українські назви рослин, їх походження та класифікацію, матеріали О. Т. Булдовського щодо фауни річки Ворскли. У томі надруковано методичні статті М. Ф. Николаєва і В. С. Воропая про викладання курсів ботаніки та математики в Полтавському ІНО. До наукових записок уключені й кращі праці студентів — учасників наукового історичного семінару. Це статті з історії класової боротьби на Полтавщині в період феодалізму (Ф. А. Герасименко «Бунт кріпаків Семена Кочубея в 1814 році», К. І. Козубенко «Повстання турбаївських селян»). У другому відділі наукових записок опубліковані матеріали про навчальну, адміністративну і господарську діяльність ІНО за 1926/1927 навчальний рік.

У той час не було підручників з багатьох предметів для студентів. Тому викладачі ІНО готували тексти посібників, які друкувались на склографі. У 1925/1926 навчальному році були надруковані посібники з курсу «Аналіз нескінченно малих чисел» В. С. Воропая (52 примірники) та загальний курс «Анатомії та фізіології людини» Г. Ф. Ногая (60 примірників). У наступному навчальному році появились підручники і посібники М. Ф. Бузинного «Загальний курс ботаніки» й О. Т. Бузинного «Найголовніші граматичні й стилістичні особливості української мови» та ін. [23].

Поступово Полтавський ІНО став центром наукової думки в місті. Чимало викладачів інституту брали участь у роботі Полтавського наукового товариства при Всеукраїнській академії наук, що діяло в 1924-1928 роках. Його фундатором і головою був професор В. О. Щепотьєв. Викладачі ІНО також працювали як наукові співробітники в історичному архіві та краєзнавчому музеї.

Успішному залученню студентів до наукової роботи сприяли виконання ними дипломних (кваліфікаційних) робіт і їх захист. У багатьох випадках вони захищалися через кілька років після закінчення теоретичного навчання, бо практична робота на вчительській посаді затримувала виконання кваліфікаційної роботи. Проте дипломні роботи нерідко виростали в серйозні наукові дослідження, в яких використовувався власний практичний досвід. Так, закінчивши теоретичне навчання в 1924 році, майбутній відомий історик А. І. Козаченко працював у Полтавській торговельно-промисловій школі. 21 грудня 1927 року він успішно захистив роботу на тему «Полтавщина як об'єкт історико-культурних екскурсій». Кваліфікаційна комісія відзначила серйозний характер роботи і вирішила, що вона «заслуговує найвищої кваліфікації».

В організації навчальної, наукової та виховної й господарської роботи в інституті важливе місце належало правлінню, до якого входили ректор, проректор, декани, представники від студентських організацій, окрнаросвіти і секції наукових працівників. Поряд з важливими питаннями навчально-виховної роботи засідання правління нерідко займалось розв'язанням дрібних господарських справ. У березні 1930 року діяльність правління як органу колегіального керівництва ВНЗ припинилась, а його функції були покладені на директора інституту та завідувачів факультетів. Перестали діяти також факультетські комісії, а роль циклових комісій обмежувалася лише

навчально-методичними функціями. Останнє засідання правління Полтавського ІНО відбулося 13 березня 1930 року [24].

Одним з першочергових завдань радянської влади в галузі освіти була комунізація вищих навчальних закладів. Тому вже наприкінці 1921 року в Полтавському ІНО створюється осередок КП(б)У, до складу якого спочатку ввійшло 3 студенти-комуністи. У подальшому число комуністів у ВНЗ зростало разом зі збільшенням робітничого й бідняцького прошарку серед студентів. Так, у 1929 році з прийнятих на навчання 496 осіб було вже 32 члени і 10 кандидатів партії, з яких 18 членів і 7 кандидатів партії навчалися на робітфаци. Отже, робітфак ставав важливим джерелом поповнення студентських лав комуністами з робітників та незаможних селян.

Спочатку в партійному осередку не було викладачів-комуністів. Для посилення партійної організації ІНО до її другого складу міський комітет партії прикріпив кількох комуністів з партійних осередків інших установ. Серед них був З. С. Фіалковський — завідувач губнаросвіти.

Для посилення партійного впливу на вищі навчальні заклади і керівництво класовим вихованням викладачів та студентів у ВНЗ призначались політкомісари. У 1922 році політкомісаром Полтавського ІНО працював М. С. Гаврилов. У зв'язку з його відрядженням на лекторські курси університету імені Артема, протягом 1922 року політкомісаром був студент Я. С. Кожевник. Він навчався в інституті з 1920 року до призначення політкомісаром працював у Полтаві суддею. Лише наприкінці 1923 року директором ІНО вперше призначається комуніст О. В. Ходак. Маючи недостатню теоретичну підготовку, він просив Наркомос відрядити його на навчання. Починаючи з листопада 1925 року і до середини 1930 року директором працював М. Х. Фарбер [26].

Постановою Раднаркому УРСР від 26 квітня 1921 року в усіх вищих навчальних закладах України запроваджувалось обов'язкове вивчення студентами історичного матеріалізму, теорії пролетарської революції, політичного ладу РСФСР і УСРР, основ організації виробництва й розподілу та плану електрифікації. Через відсутність викладачів-комуністів серед викладачів Полтавського ІНО для читання обов'язкових курсів суспільних наук губком партії виділив лекторів-комуністів. У міру того, як збільшувалася чисельність інститутського партосередку, зростав і його вплив на всі сторони життя ВНЗ. Дуже скоро партійне керівництво набуло адміністративного диктату. Своїм першочерговим завданням комуністи вважали політичний контроль за підготовкою «червоних спеціалістів».

Комсомольці інституту спочатку організаційно об'єднувались із спорідненою їм групою комсомольців педтехнікуму. Лише в 1925 році утворюється самостійний осередок комсомольців ІНО, який нараховував у цей час 37 членів і кандидатів у члени ЛКМСУ Головним завданням комсомольського осередку було піднесення політичного рівня членів організації та поліпшення їх академуспільності. На початку 1929/1930 навчального року серед студентів ІНО й робітфаку було вже 253 комсомольці [18, с. 278, 279, 281].

На початку 1920-их років у Полтавському ІНО діяли студентські «автономні громади». Вони утворилися ще в колишньому Історико-філологічному факультеті і перейшли разом з ним в ІНО. Життя студентських «громад» характеризувалося просвітництвом, незалежністю від спроб комунізації життя молоді. На противагу їм виникають такі нові організації, як студентські комітети (студкоми). В ІНО студком утворився у 1923 році. Як відзначається у звіті політкомісара інституту від 3 травня 1923 року, студком

за два місяці роботи вже завоював авторитет серед студентів і викладачів. Разом з партійною та комсомольською організаціями студком вів боротьбу з рештками студентських «громад», активно втручався в різні сторони життя інституту. Він займався обліком академуспішності, відвідування студентами занять, дбав про матеріальне забезпечення молоді. Головою студкому в 1923/1924 навчальному році був М. Дементієнко, секретарем С. Данішев [27].

Діяли в ІНО й профспілки. На початку 1920-их років серед нового поповнення студентів у заклад приходили і члени різних галузевих профспілок. Це створювало певні незручності організаційного характеру. Це зумовило необхідність створення єдиної профспілкової організації. Серед студентів спочатку виникає профспілкова секція (Ф. В. Усенко, Г. П. Пінчук, О. К. Касименко). Оскільки ж значна частина студентів ще не належала до профспілки, в 1923 році організовується Виконавче бюро студентів, яке підготувало створення в 1925 році єдиної загальної профспілкової організації працівників освіти («Робос»). Виконавче бюро студентських організацій, а згодом профспілковий комітет «Робосу» очолив О. К. Касименко. Він закінчив інститут у 1926 році й пізніше став відомим ученим у галузі вітчизняної історії, директором Інституту історії АН УРСР.

Профком став важливим керівним органом усієї студентської молоді. В його складі працювали різні комісії (академічна, культкомісія, організаційна й економічна), які відали певними ділянками роботи. Члени профкому брали активну участь у роботі загальноінститутських комісій (контрольно-навчальної, видавничої, шефської та ін.). Разом із тим, студком і профком виконували й суто політичну функцію. За їх допомогою влада постійно перевіряла склад студентів. Осіб, що приховували своє справжнє соціальне походження, а також родичів репресованих виключали з ВНЗ.

Студенти були активними учасниками громадської роботи в інституті, й за його межами. Вони видавали журнал «Іновець», організовували лікнепи, брали участь у роботі таких організацій, як «Геть неписьменність!», «Друзі дітей», «Друзі книги», «Культзмичка» та інших, підписувалися на позику індустріалізації, збирали кошти на будівництво літака «Відповідь Чемберлену», влаштовували спортивні змагання, проводили літературні й інші вечори. Особливо значною була робота на селі товариства «Культзмичка». Так, у 1927-1929 роках спеціальна група студентів і викладачів працювала у приміських селах Нижні Млини, Судіївка, Тростянець й інших. Група безкоштовно ремонтувала плуги, сівалки, борони, навчала грамоти неписьменних, готувала селянську молодь до вступу на робітфак ІНО, дала у селах 6 вистав. Колектив інституту зібрав 1434 крб, щоб купити трактор для підшефного села Нижні Млини [28].

В інституті була добре налагоджена робота студентського хору, в якому вивчались пісні українських, російських, білоруських та зарубіжних композиторів. Значне місце в репертуарі займали дитячі пісні. Учасники хору проходили також практику диригування, гри на піаніно та інших музичних інструментах, методику хорового співу, постановку голосу, дикції, вивчали принципи роботи хорових гуртків. Кожен учасник занять мав стати у майбутньому керівником хору в школі. Цю підготовку, як і керівництво хором, здійснював відомий український композитор, професор В. М. Верховинець.

Хор виступав не лише в інституті, а й поза його стінами. Так, лише в 1925 році концерти хору відбулись у залізничних майстернях, агротехнікумі, міському театрі, військовій частині, перед учителями. Деякі виступи хору проходили спільно з хором залізничників та студентів агротехнікуму. 3

коштів, що збиралися за платні концерти, виділялися додаткові стипендії, а також видавалась одноразова допомога матеріально не забезпеченим студентам.

На межі 1920-1930-их років вище партійно-радянське керівництво СРСР остаточно відмовилось від принципів непу і стало на позиції адміністративно-командної системи управління економікою, форсованої індустріалізації, суцільної колективізації сільського господарства, ліквідації «капіталістичних елементів» міста та села. Цей час характеризується прагненням верхівки Компартії на чолі з Й. Сталіним установити тоталітарний контроль над усіма сферами суспільного життя, в тому числі й над освітою. Вся освітня система реформується згідно з амбітними планами «соціалістичної реконструкції народного господарства» і комуністичної «культурної революції». Зокрема, в рішеннях листопадового (1929 року) пленуму ЦК ВКП(б) передбачалась уніфікація вищої та середньої спеціальної освіти в країні й реорганізація її за галузевим принципом. Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 року «Про реорганізацію вищих шкіл, технікумів і робітфаків», а 11 серпня 1930 року була видана постанова РНК УСРР «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти». В Україні, як і в інших радянських республіках, установлювалося три типи педагогічних навчальних закладів: педінститути, що давали вищу освіту; інститути соціального виховання — незакінчену вищу; педтехнікуми, дворічні та однорічні педагогічні курси — середню спеціальну освіту.

Про зміну статусу Полтавського ІНО довідуємося з наказу його директора М. Х. Фарбера від 24 серпня 1930 року, де сказано, що, в зв'язку з запровадженням реформи педагогічної освіти в Україні, заклад перейменовується в Полтавський інститут соціального виховання (ІСВ) [29]. На ВНЗ покладалося завдання — готувати вчителів для семирічної школи. Очолювали ІСВ з листопада 1930 до липня 1931 року К. П. Жагар, а з серпня 1931 до серпня 1933 року — Р. П. Куліненко.

Наприкінці серпня 1930 року з Наркомосу УСРР було одержано новий навчальний план інституту соціального виховання. В ньому передбачалося скорочення годин на вивчення теоретичних курсів і збільшення часу на проведення практичних занять та педагогічної практики, яка в навчальному плані інституту народної освіти займала порівняно невелике місце. Замість чотирирічного запроваджувався трирічний термін навчання, що, зрозуміло, було кроком назад.

На той час інститут уже мав більш-менш задовільну навчально-матеріальну базу. В його розпорядженні були два просторих навчальних корпуси, чотири студентських гуртожитки та кілька допоміжних приміщень. У 1940 році було завершено будівництво нового великого гуртожитку по вулиці Остроградського, напроти головного навчального корпусу. З цього часу в усіх гуртожитках проживало понад 1000 студентів. Кафедри мали добре обладнані лабораторії: хімічну, фізичну, анатомії й фізіології, зоології, ботаніки; кабінети: марксизму-ленінізму, фізики, математики, педагогіки, мови і літератури, історії. Інститут отримав спортивний зал та спортивний майданчик, де регулярно проводилися заняття, тренування й змагання.

З 1927 року при агробіологічному відділі ІНО існував ботанічний сад. Спочатку це були навчальні дослідні ділянки, де студентами проводилися практичні спостереження та досліді. Згодом інститут отримав частину колишнього архієрейського саду з частковими декоративними насадженнями площею 5,25 га. У середині 1930-их сад було реорганізовано на агробіологічну станцію тоді вже педінституту. Станція являє собою плодовий

сад з овочевою і польовою сівозмінами та власною оранжереею. Завідувачем агробіостанції був Л. С. Коцюбинський. Усіма роботами керував професор П. Є. Сосін, який і започаткував колекцію декоративних дерев та кущів. Через кафедру ботаніки агробіостанція підтримувала зв'язки з іншими ботанічними садами України, з науково-дослідними інститутами й деякими зарубіжними науковими установами [30].

В інституті в 1930-их роках була досить велика і цінна науково-педагогічна бібліотека, фонд якої перед війною становив 165 тисяч томів наукової й підручної літератури. Чималу роль у справі комплектування та впорядкування бібліотеки відіграла одна з перших її завідувачок Г. І. Каган, яка згодом працювала старшим викладачем кафедри російської мови.

Успіхи і невдачі, які переживала країна в умовах тоталітарної системи, тією чи іншою мірою відбивалися й на співробітниках і студентах. Викладачі отримували невелику зарплату, студенти — мізерну стипендію. З 1928 по 1935 рік діяла нормована система постачання продовольчими та промисловими товарами. Хоча при інституті й працювала їдальня, яка обслуговувала студентів і викладачів, однак їжа була погана, малокалорійна. Студент-філолог Полтавського інституту соціального виховання 1930-1933 років навчання, який пізніше став відомим педагогом і поетом, М. К. Пойдеменко пригадував: «Учитися було важко. Був період зловісного голодомору. Але бажання набутти вищу освіту, стати педагогом змушувало терпіти всі незгоди й лиха. Була стипендія, давали картки на хліб і також на сніданки, обіди та вечері. Однак для молодих людей усього того було так мало, що завжди ходили напівголодними, виснаженими» [31, с. 9].

На початку 1930-их років інститут соціального виховання мав два факультети: шкільний і дошкільний. Шкільний факультет мав відділи: техніко-математичний, агробіологічний, соціально-економічний та мовно-літературний. Деканом шкільного факультету в жовтні 1930 року призначено І. М. Ромера, дошкільним факультетом керувала Н. П. Кушніренко, яка, завдяки своїм організаторським здібностям, майстерності у викладанні педагогічних дисциплін, яка мала великий авторитет серед студентів і викладачів.

У 1930-1931 навчальному році в інституті працювали кафедри історії, педагогіки, дидактики, дошкільного виховання, політекономії, діалектичного матеріалізму, мовознавства, літератури, математики, фізики, хімії, політехнізму, землезнавства, сільського господарства. Рік праці Полтавського інституту соціального виховання показав, що така номенклатура кафедр недосконала і її треба змінювати. Виникла потреба окремі кафедри ліквідувати, а деякі об'єднати, що й було оформлено наказом директора інституту від 22 жовтня 1931 року. В новому переліку кафедр уже не знаходимо кафедру політехнізму, кафедра дидактики була влита в кафедру педагогіки. Не виправданим було існування таких двох кафедр, як землезнавства та сільського господарства. Їх було об'єднано в кафедру агрономічних наук [32].

Примітки

1. Єрмак О. П. Перший україномовний / О. П. Єрмак // Край. — 2007. — № 40 (46). — С. 9.
2. Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів у 2-х т. — Т. 1. — К.: Полтівидав, 1959. — 880 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 1. — Спр. 950. — Арк. 30.
4. Там само. — Спр. 1101. — Арк. 102.

5. Там само. — Арк. 80, 102.
6. Там само. — Арк. 1, 70.
7. Там само. — Арк. 54, 100.
8. Записки Полтавського ІНО. Т. III. — Полтава: [Б. в.], 1926. — 226 с.
9. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). — Ф. 1503. — Оп. 1. — Арк. 64.
10. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 1. — Спр. 1101. — Арк. 12, 13.
11. Там само. — Оп. 2. — Спр. 1123. — Арк. 13.
12. Там само. — Оп. 6. — Спр. 4758. — Арк. 114.
13. Там само. — Оп. 2. — Спр. 1123. — Арк. 13.
14. Там само. — Арк. 52.
15. Записки Полтавського ІНО. Т. I. — Полтава: [Б. в.], 1925. — 159 с.
16. Записки Полтавського ІНО. Т. IV. — Полтава: [Б. в.], 1927. — 236 с.
17. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 9. — Спр. 80. — Арк. 61.
18. Записки Полтавського ІНО. Т. V. — Полтава: [Б. в.], 1930. — 292 с.
19. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 1. — Спр. 1101. — Арк. 32.
20. Там само. — Оп. 9. — Спр. 80. — Арк. 59, 60.
21. Там само. — Оп. 5. — Спр. 546, 547.
22. Там само. — Оп. 6. — Спр. 4757. — Арк. 182.
23. Там само. — Спр. 169. — Арк. 10.
24. Там само. — Спр. 4758. — Арк. 198.
25. ДАПО. — Ф. 363. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 19, 22, 24, 25.
26. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 1123. — Арк. 22, 38, 59.
27. ДАПО. — Ф. 495. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 115.
28. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 6. — Спр. 11. — Арк. 33.
29. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі АПНПУ). — Книга наказів за 1930 рік. — Арк. 79.
30. ДАПО. — Ф. 1507. — Оп. 1. — Спр. 475. — Арк. 1-10.
31. Історико-філологічному — 80: минуле і сьогодення. — Полтава: [Б. в.], 1998. — 36 с.
32. АПНПУ. — Книга наказів за 1931 рік. — Арк. 94.

Б.В. Год, А.П. Ермак

Учреждения высшего педагогического образования в Полтаве

В статье показывается становление высшего педагогического образования в Полтаве.

Ключевые слова: *Историко-филологический факультет, Полтавский институт народного образования, Полтавский институт социального воспитания.*

B.V. God, O.P. Yermak

Establishments of higher pedagogical education in Poltava

In the article becoming of higher pedagogical education is shown in Poltava.

Keywords: *Historic-philological faculty, Poltava institute of folk education, Poltava institute of social education.*

Надійшла до редакції 26 жовтня 2010 року

